

ASPECTES SANITARIS DE LA VILA DE BERGA (1569-1760)

LLUÍS GUERRERO I SALA

Volum I

TESI DOCTORAL
UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE LA SALUT
DEPARTAMENT DE SALUT PÚBLICA
UNITAT D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA
DIRECTOR: PROF. JACINT CORBELLA I CORBELLA

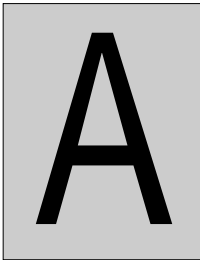

Capítol 7

RESUM

CAPÍTOL 7

RESUM

Actualment Berga és una ciutat situada al peu del Prepirineu, a uns 700 m. sobre el nivell del mar, prop del curs mitjà del riu Llobregat. La situació estratègica de la ciutat n'ha fet un lloc destacat en la història del país, en la qual hi ha tingut molt a veure la seva proximitat al riu, lloc de pas i de referència per a qualsevol viatge o activitat. En el concert de les localitats importants del Prepirineu la podem comparar amb Tremp, la Seu d'Urgell i Ripoll, totes elles capitals d'un vast territori de muntanya amb un paper transcendent.

L'ocupació temporal de les seves terres s'inicia al Paleolític Superior, a la Font del Ros, i d'aleshores ençà n'ha anat augmentant la població. En aquesta tesi estudio els aspectes sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Berga entre els anys 1569 i 1760. Cap a l'any 1569 Berga, aleshores vila, tenia uns 800 habitants, xifra que aniria augmentant fins arribar a més de 3.000 al voltant de 1760.

La societat de Berga, ben cohesionada i estructurada, ha deixat testimonis de la seva puixança en diversos espais del nucli antic, avui diluïts dins la modernitat i dinamisme de la capital del Berguedà.

L'atractiu d'aquesta petita ciutat de muntanya, on jo havia viscut i exercit plàcidament entre 1977 i 1980, ha despertat en mi -vint-i-cinc anys després- el desig de dedicar-li un just record: la meva tesi doctoral.

Entre els objectius d'aquesta tesi, n'hi ha alguns de prioritaris i altres de secundaris. Entre els primers cal esmentar l'estudi del personal sanitari, a fi i efecte de conèixer quants n'hi havia en un moment determinat, les seves biografies i genealogies, i, fins i tot, les seves relacions entre nissagues. Una altra prioritat d'aquest estudi és l'anàlisi de la mort violenta, sovint documentada i tractada amb major detall que la resta de defuncions. Igualment hi té una importància bàsica l'anàlisi de la gestió dels cadàvers des de diversos punts de vista com ara el temps que tarden a sepultar-los, els trasllats dels cossos, i les opcions d'enterrament en cementiris o en vasos sepulcrales dins dels edificis religiosos. Amb aquesta tesi vull fer una aportació a la història de Berga, des del vessant dels *aspectes sanitaris*, i posar aquesta informació a l'abast de la comunitat.

Els objectius secundaris de la tesi són diversos, entre ells: conèixer les dades de natalitat dels 191 anys que abasta l'estudi, els parts múltiples que es produeixen en aquest període de temps, els baptismes de necessitat, els fills il·legítims, i la possible aparició de fenòmens teratològics o hermafrodites. També formen part dels objectius secundaris l'estudi detallat de la nupcialitat, l'estat civil dels contraents, la ratio de fills per matrimoni, i la freqüència de la consanguinitat. Com a objectiu secundari, també m'he interessat per la mortalitat per èpoques, en especial en les diferents categories de mort sobtada, dubtosa, natural, per malaltia, relacionada amb el part, a l'hospital, morts de soldats, en pobresa, la mort familiar epidèmica i les edats de defunció.

Entre els objectius hi he inclòs tot un seguit de temes que apareixen escrits en els llibres parroquials, o que hi estan relacionats; aquests objectius complementen l'estudi en general i ajuden a contextualitzar-lo. Aquests temes els he incorporat en un capítol d'annexos, en el qual, a més a més, tracto de l'estructura de poder social, de les ocupacions dels berguedans, de la possible relació entre els manescals i els ferrers, dels renoms o malnoms, dels dipositaris de testaments, dels testadors, de l'estat civil a partir dels llibres d'òbits, de l'exemple dels vasos sepulcrales de Santpedor, de l'epidèmia de febres malignes de 1735, de l'impacte de les idees de la Revolució Francesa a Berga, de la petició de creació del *Col·legi de cirurgians, adroguers i cerers de la vila de Berga*, de la immigració occitana i de la iconografia. Totes aquestes qüestions les poso al servei dels investigadors de la història i de la societat de l'Edat Moderna.

Per tractar tots aquests temes i altres de marginals que no protagonitzen capítols de la tesi però que hi són conceptualment inclosos, m'ha calgut consultar una àmplia bibliografia general sobre l'entorn, i una altra d'especialitzada d'un bon nombre d'historiadors locals. El paradigma de bibliografia ultraespecialitzada el conformen les nombroses tesis doctorals que han abordat el tema dels *aspectes sanitaris* en altres zones de la geografia catalana, especialment les de les zones veïnes de Berga,

El material per poder desenvolupar l'estudi han estat 21 llibres de l'Arxiu Parroquial de Berga, entre ells 13 són de naixements, 4 de matrimonis, i entre els d'òbits, tres de cossos i un d'albats. El buidatge d'aquest llibres m'ha permès obtenir 27.408 registres sacramentals, que m'han fornint un elevat nombre de dades amb les quals he omplert fitxes informàtiques d'una certa complexitat, i que he tractat després amb l'auxili de personal especialitzat.

Aquest estudi sobre Berga ha comportat, com he dit suara, l'anàlisi exhaustiva de 27.408 partides, de les quals en resumiré ara algunes dades.

PERSONAL SANITARI

Com a fruit del buidatge de les 27.408 partides de la tesi, he trobat sanitaris en 215 partides (0,78%). Aquests 215 sanitaris estan agrupats en 9 professions sanitàries diferents, que respecte a les 163 ocupacions dels membres de la societat berguedana de l'època que he trobat, en suposen el 5,52%, una xifra proporcionalment elevada.

En els 191 anys de registres que transcorren entre l'any 1569 i el 1760, he trobat 55 metges, 72 cirurgians, 35 apotecaris, 28 adroguers, 9 candellers, 6 barbers, 4 manescals, 3 llevadores i 3 hospitalers. Dins del segle XVI, 11 sanitaris (5,12%); en el XVII, 118 (54,88%), i dins del XVIII, 86 (40,00%). Les professions més representades són els cirurgians, els metges, els apotecaris i els candellers; les altres són clarament més migrades.

En conjunt, trobo molts pocs sanitaris entre 1569 i 1620, tot seguit augmenten decididament fins al 1680, i assoleixen la màxima densitat entre aquest any i el 1740, any a partir del qual decauen lleument. El concepte de presència sanitària, suficientment desenvolupat en el capítol corresponent, és una aportació d'aquesta tesi. Els cirurgians es concentren fonamentalment entre els anys 1620 i 1750, en probable substitució dels barbers que consten dins del segle XVI i algun en l'inici del XVII, quan desapareixen. Els metges i doctors en medicina, indistintament, apareixen sobretot entre 1620 i 1720 i tenen una distribució temporal d'acord amb l'increment progressiu del volum de població.

Els apotecaris estan infrarepresentats dins del segle XVI, on solament en consta un. Al XVII són 24, sovintegen a partir del 1650 i en el tram que estudio del XVIII la xifra hauria de ser similar però es redueix a 10. Els adroguers no consten en el XVI, i després la seva presència és proporcional, en particular a partir del 1690. Els candellers tenen una distribució d'acord a l'amplitud dels períodes i al nombre d'habitants, i és proporcional a la dels apotecaris, i també es concentren a partir del 1690.

Els manescals només són quatre i tots en ple segle XVIII; això ens permet pensar que la cura dels animals, especialment de l'important i nombrosa ramaderia cavallina, anava sobretot a càrrec d'altres professionals. De llevadores, solament en trobo una al XVII i dues al XVIII, una xifra massa minsa per atendre els 17.240 naixements del període estudiat; això deuria fer gravitar l'assistència dels parts en els metges en el XVI, i sobretot en els cirurgians i en els metges, en segon terme, en el XVII i part del XVIII. Els hospitalers solament són tres, i desapareixen en el XVII, qui sap si per l'entrada en aquest àmbit del personal religiós.

La lectura i anàlisi dels llibres parroquials de Berga m'han permès, a més de trobar aquests 215 sanitaris, tenir dades sobre la seva família troncal, sovint nuclear i, fins i tot, en ocasions, la família extensa, la qual cosa m'ha permès de construir algunes genealogies de famílies de les quals m'han arribat dades suficients.

He pogut reconstruir 16 genealogies d'adroguers, 19 d'apotecaris, 3 de barbers, 3 de candellers, 37 de cirurgians i 25 de metges.

Per confegir aquestes genealogies he emprat un criteri selectiu, basat en els sanitaris com a fil conductor. Quan algun personatge té molts fills, solament hi incloc els que són sanitaris i em permeten seguir els vincles dels professionals de la salut, en el marc dels objectius prioritaris de la tesi.

En les genealogies hom pot observar com, moltes vegades, l'exercici d'una professió sanitària dóna un cert privilegi social i econòmic que cal conservar, i, a tall d'exemple, en defensa d'aquest interès, quan la dona d'un apotecari enviudava procurava d'immediat casar-se amb un altre per tal de mantenir el nivell i el potencial de la família.

He trobat un cas d'una dona que va casar consecutivament amb tres sanitaris, amb el tercer tres setmanes després de la mort del segon marit, en defensa de l'estatus de la família i del propi.

El nombre de genealogies obtingudes entre cadascuna de les professions sanitàries ens dóna pistes sobre l'interès que deuriem de suscitar des de la perspectiva dels matrimonis de conveniència.

Les estratègies de conveniència produïen un elevat grau d'endogàmia professional que perseguia el control del sector i el manteniment de les influències i del poder econòmic i social. Aquests idearis fomentaven les connexions entre diverses genealogies familiars, d'una banda orientant les aliances dels fills i de l'altra teixint l'entramat subtil des de l'experiència de les segones núpcies.

És difícil de saber si el nepotisme i els usos citats constituïen també una pràctica sovintejada en les altres professions. El que resulta evident és que algun investigador hauria d'adreçar el seu esforç en aquesta línia per avaluar si el fenomen ultrapassava les terres berguedanes i abastava, en major o menor escala, el país sencer.

Relacionar i connectar diverses genealogies familiars de sanitaris és una nova aportació que fa aquesta tesi. He fet quatre arbres genealògics diferents que aconseguixen unir diverses famílies de sanitaris, com ara el constituït, a tall d'exemple, per la nissaga Aldrofeu-Clarís-Guix-Maisonada-Puig-Sastre-Villardaga.

Ultra la reconstrucció de les quatre nissagues, he trobat nexes d'unió entre elles, amb la qual cosa he pogut bastir un gran arbre de sanitaris berguedans que acull un total de 35 professionals, dels quals 22 són de Berga (62,85%), 7 del Berguedà (20,00%), i 6 d'altres llocs de Catalunya (17,15%). D'aquest conjunt de 35 sanitaris, 18 són metges, 3 són cirurgians, 12 apotecaris, i 2 adroguers.

La documentació necessària per aconseguir aquest gran arbre genealògic de sanitaris berguedans no ha sortit solament dels llibres parroquials de Berga, sinó també d'altres valuoses fonts d'informació, algunes generals com el *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*¹⁰⁴ i la "*Colectanea*" de Ramon Jordi,¹⁰⁵ i altra d'especialitzada com és la d'en Joan Pujol.¹⁰⁶

NAIXEMENTS

He estudiats els llibres de naixements, que entre 1569 i 1760 aporten 17.240 naixements, fruit de 17.072 gestacions a terme. N'hi ha 1.889 entre 1569 i 1600, 8.615 entre 1601 i 1700, i 6.736 entre 1701 i 1760. El nombre de naixements s'incrementa molt amb el pas dels anys, ja que també ho fa de forma molt considerable la població. Naixements i immigració són les dues vies que convergeixen en l'augment de la població de Berga.

Entre el conjunt de naixements estudiats observo un bon equilibri entre els sexes, ja que 8.837 (51,26%) d'aquests naixements corresponen a nens i 8.403 (48,74%) a nenes.

Quan desglosso la natalitat per decennis observo una regressió considerable de la natalitat entre 1591 i 1600, i dues regressions més moderades, una entre 1651 i 1660, i l'altra entre 1691 i 1700. La primera inflexió negativa podia estar relacionada amb les pestes -probablement bubòniques- de 1596, 1598 i 1599, i la fam de 1598. Per a les altres dues puc invocar causes diverses; per a la de 1651 a 1660, la fam de 1651, la gran epidèmia de pesta bubònica de 1652, la batalla de Berga de 1655 contra els francesos, i el clima de violència i delinqüència posterior; per a la de 1691 a 1700, diversos encontres contra els francesos, epidèmies i pobresa.

Els anys de menor natalitat són 1571 (49), 1586 (50), 1592 (38), 1597 (46), 1607 (58), 1608 (56), i 1656 (54). Alguns d'aquests anys coincideixen amb confrontacions amb els francesos. Per contra, van ser de natalitat elevada els anys 1622 (105), 1671 (112), 1674 (115), 1677 (110), 1685 (107), 1687 (109), 1688 (119), i 1699 (111).

Sovint hi ha desproporció entre sexes en els naixements any per any, però s'equilibren quan els observem en períodes de temps més llargs.

Si estudiem la natalitat per mesos, en el segle XVI el major nombre de parts va tenir lloc el mes d'agost. En els segles XVII i XVIII, es donen sobretot al gener, febrer i març, i corresponen a concepcions entre abril i juny, fenomen relacionat de manera inversament proporcional amb la major o menor activitat agrícola.

Atenció a banda mereixen els parts múltiples. Actualment, els de bessons solen donar-se en la proporció d'un cada 100 parts, per la qual cosa en la llarga sèrie de naixements que tenim enregistrada hauríem hagut de tenir més de 170 bessonades.

Les bessonades que he trobat entre 1569 i 1600 són 15; les del segle XVII, 87 i entre 1701 i 1760, 58; en total, 160; molt poques menys de les esperades. En els 191 anys que abasta la tesi, trobo 0.83 bessonades a l'any, és a dir una cada 106 parts.

He pogut observar que la incidència de major i de menor nombre de bessonades es produeix en cicles d'uns 60 anys, sense que hi hagi relació entre les corbes de natalitat i les de parts de bessons.

Els bessons més freqüents són aquells que tenen el mateix sexe -les parelles de nens o de nenes- que representen el 67,5% del total.

Pel que fa als embarassos de trigèmins no induïts, actualment hom pot esperar un cas cada 10.000 gestacions, però depenent de les societats es pot donar un cas entre 3.000 i 10.000. Segons aquestes dades, en la sèrie de referència hi podríem trobar entre 1 i 5 gestacions de trigèmins, que no sempre arriben a terme.

En el cas de la població de Berga, n'hi ha 4 d'enregistrats entre els nascuts; d'aquests, dos parts de trigèmins es van donar entre 1569 i 1600, i dos més entre el 1601 i 1700; en canvi, entre 1701 i 1760, amb una població molt més gran, no n'hi va haver cap cas.

Els dos que he trobat en el segle XVI són quasi consecutius, i també els dos del XVII. La separació entre aquestes parelles de parts de trigèmins és de 80 anys. No hi ha relació entre corba de natalitat i de parts de trigèmins.

Per sexes, l'associació més freqüent entre els nadons és de un nen amb dues nenes, la qual cosa representa el 75% del total.

No tots els parts anaven bé, i de vegades es produïen distòcies, patiments fetals, o problemes greus en la mare que conduïen el part al desastre. En aquestes situacions salvar l'ànima del *nascituri* o del nounat era tan prioritari com lliurar-lo dels llimbs. Això feia que un clergue, o un cirurgià, o metge o llevadora pogués administrar un bateig de necessitat en el mateix escenari dels fets. Bateig de necessitat i risc sanitari greu solien ser sinònims. En algunes ocasions, si calia, es practicava la cesària a la mare en condicions dramàtiques que solien comportar la mort, però aplicant el bateig de necessitat del fetus.

Hem trobat documentada una cesària *post mortem* i el bateig corresponent, sense saber qui el va administrar; solament sabem que van morir-hi mare i fill.

El nombre d'aquests bateigs al llarg dels 191 anys i dels 17.240 naixements que estudio va ser de 214, un 1,24% dels nascuts.

Entre 1569 i 1600 no n'hi ha cap, i entre el 1601 i el 1620 solament n'hi ha un. Tot seguit augmenten de sobte, com si obeïssin a una nova consigna de l'Església, i assoleixen uns màxims entre 1661 i 1690 (més de 3 a l'any). Entre el 1601 i el 1760 la mitjana és d'1,33 a l'any.

Hi ha un cert paral·lelisme entre les corbes de natalitat i de bateigs de necessitat.

Si atenem al sexe dels infants, es donen més casos entre els nens que entre les nenes. Els nens representen el 58,41% dels bateigs de necessitat. La causa d'aquesta

circumstància podia ser el major volum corporal dels nens, un factor més a tenir en compte en cas de distòcia.

Els nounats podien ser el fruit desitjat de matrimonis socialment acceptats, o podien ser conseqüència de relacions il·legítimes o víctimes propiciatòries de situacions socioeconòmiques molt adverses. En aquests darrers casos es produïa l'abandonament del nadó o el seu lliurament anònim a tercers. En qualsevol cas, aquesta circumstància social podia influir en la seva supervivència o en la seva qualitat de vida i de salut, per la qual cosa cal tenir-los en compte dins dels *aspectes sanitaris*. No podem oblidar que en algunes cases d'expòsits del passat la mortalitat abans dels dos anys d'edat havia arribat a situar-se prop del 80%.

Entre 1569 i 1760 el nombre d'aquests fills il·legítimes, incògnits o venturers va ser a Berga de 259, l'1,50% dels naixements, dels quals 17 entre 1569 i 1600, 168 entre 1601 i 1700, i 74 entre 1701 i 1760.

Comparativament el nombre d'incògnits de Berga era igual o superior que en poblacions equivalents, però molt inferior al de ciutats importants com Barcelona o Tarragona, on aquest fenomen tenia una major prevalença. La mitjana de nascuts per any en el període que estudio és de 90,26, mentre que el d'expòsits és d'1,35.

En el cas de Berga, els venturers no són un bon indicador de la mort en pobresa i, per tant, cal dir que l'economia no era el principal condicionant de la seva raó de ser. Malgrat aquesta afirmació derivada de l'anàlisi de dades, costa creure que les fams i misèries de l'època no juguessin un cert paper en l'existència dels venturers.

Hi ha un bon equilibri entre els sexes dels infants trobats considerats en el seu conjunt; aquest equilibri, però, s'altera quan contemplem subperíodes.

No tots els 17.240 nascuts eren biològicament normals. Solament tenim notícia d'un cas d'hermafroditisme (0,005%) que es detalla en la corresponent partida de naixement.

MATRIMONIS

Els registres de matrimonis abasten entre 1601 i 1760, i en aquest temps el nombre de matrimonis enregistrat és de 2.949, amb una mitjana de 18,43 casaments per any, proporció que varia de 15,64 en el segle XVII a 23,08 entre 1701 i 1760, ja que un hi ha un increment de població que fa que les unions efectuades en els 60 anys del segle XVIII que estudio gairebé igualin les realitzades al llarg de tot el XVII sencer.

Mentre la població de Berga es multiplica per 3,5 entre 1601 i 1760, els matrimonis que s'hi celebren solament ho fan per 2, la qual cosa vol dir que també hi ha un increment de persones desaparellades, bé perquè són infants i encara no tenen l'edat de contreure matrimoni, o perquè també hi ha més solteria i viduïtat.

Entre 1601 i 1610 hi ha només 11 unions, 8 de les quals el 1610, la qual cosa vol dir que en nou anys solament es van inscriure 3 matrimonis, cosa poc creïble.

Entre el 1641 i 1660 hi ha un lleu retrocés dels matrimonis, circumstància que podríem atribuir a la Guerra dels Segadors i a la dels Miquelets. També hi ha un altre retrocés entre 1711 i 1740, minva que podríem imputar a la Guerra de Successió i a algunes epidèmies, com la de febres malignes epidèmiques de 1735. El darrer descens moderat es produeix entre 1751 i 1760, descens que podria coincidir amb algunes epidèmies, entre les quals la de terçanes.

Si observem la nupcialitat per mesos podem veure que baixa en els de març i abril, i també experimenta un lleu retrocés els mesos de juliol, agost, setembre i octubre; en canvi, augmenta el gener i febrer i també el maig, juny, novembre i desembre. Aquestes variacions estan en relació amb l'estacionalitat de les tasques agrícoles.

Els contraents solien ser persones solteres, fet confirmat per la troballa d'unes unions fadrí-donzella que assoleixen el 81,38% dels matrimonis. Malgrat això, també hi ha altres situacions civils: les unions vidu-donzella són les segones en freqüència (10,19%) seguides de les de fadrí-vídua, amb un 5,32% i vidu-vídua, amb un 3,11%. Aquestes proporcions les trobem quasi idèntiques a Prats de Lluçanés, subcomarca veïna al Berguedà.

De 2.949 matrimonis enregistrats, 2.700 són de fadrins o de vidus que casen amb una donzella. El període amb menor nombre d'unions és el de 1621 a 1630 (118), i el de major, de 1741 a 1750 (207).

La relació entre la nupcialitat i la natalitat ens forneix el nombre de fills per matrimoni, que és de 5,50 al segle XVII i de 4,86 entre 1701 i 1760, xifres properes a les de les àrees veïnes.

De 1601 a 1760 he trobat 14 casos (0,47%) de matrimonis consanguinis en segon grau (cosins germans) -un de cada 210 enllaços-, com correspon a una societat oberta i de baixa endogàmia.

DEFUNCIONS

Els llibres d'òbits de l'Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia de Berga ofereixen una informació molt important en relació a la present tesi entre 1606 i 1760, un llarg període de 154 anys. Els albats solament hi són presents de forma regular entre 1741 i 1760.

El total de defuncions enregistrades és de 7.219, de les quals 3.594 són de 1606 a 1700, i 3.625, de 1701 a 1760. Integren aquest darrer grup 2.678 cossos i 947 albats. En conjunt, hi ha equilibri entre els sexes.

Per períodes de 25 anys trobo equilibri entre sexes, i el període de màxima mortalitat en el segle XVII és el de 1676 a 1700 (1.278), acompanyant l'increment de població; entre 1701 i 1760 les xifres es mantenen. Per períodes de 10 anys, els més letals del segle XVII són, per ordre, 1691-1700 (622), 1681-1690 (437), i 1631-1640 (404); en el XVIII destaquen els períodes que van de 1711 a 1720 (510), de 1741 a 1750 (914) i de 1751 a 1760 (917).

Si els observem any per any, els de major mortalitat són 1631 (77), 1644 (60), 1655 (151), 1684 (104), 1694 (116); mentre que els de baixa mortalitat del segle XVII tenen entre 10 i 20 baixes per any. En el XVIII, els anys de major mortalitat són 1707 (108), 1714 (162), 1735 (119), 1743 (142), 1746 (113), 1747 (160), 1756 (134) i 1759 (105).

En bona lògica, en la mortalitat masculina hi podria influir sobretot la violència i la duresa del treball, i en la femenina la reproducció. Les epidèmies, les fams i les misèries actuarien amb simetria.

En el segle XVII algunes epidèmies i altres episodis van dur a la mort molts berguedans: l'any 1607 (grans malalties contagioses), 1612 (crup "*garrotillo*" i tifus "*tabardillo*"), 1620 (epidèmia pestosa febril), 1624 (terçanes), 1627 (grip), 1631 (la Pesta Milanesa i misèria), 1644 (guerres), 1651 (fam), 1652 (pesta bubònica), 1655 (guerra contra el francès, setge de Berga), 1651 (guerra dels miquelets), 1656, 1662 i 1666 (bandolerisme i bandidatge), 1678 (violència), 1680 (sequera), 1683 (sequera), 1684 ("*calenturas*" i violència), 1687 (llagosta i revolta dels barretines o gorretes), 1691, 1692, 1694, i 1695 (pestes i francesos). També detecto microepidèmies de curta durada, que especifico per anys i els mesos en què actuen, sense saber-ne la causa.

Al segle XVIII trobem diverses causes de mort. L'increment de l'any 1707 s'atribueix en la bibliografia a "*...enfermedades que reynaban...*"; el 1714, la guerra de Successió, l'episodi més letal del segle. N'hi ha altres: 1735 (febres malignes petequials), 1743 (epidèmia), 1746 (epidèmies, febres), 1747 (febres malignes catarrals petequials?), 1756 (terçanes?), 1759 (?). A banda de les causes expressades, també he detectat microepidèmies que especifico juntament amb la seva durada.

A partir de 1741 la mortalitat general és fortament influïda per la dels albats; entre aquests s'aprecia augments de la letalitat en els anys 1743, 1746, 1747, 1756 i 1759, la majoria entre juliol i octubre, i diversos episodis microepidèmics. Entre les causes d'aquesta mortalitat podem pensar en la febre tifoide, el còlera, la brucel·losi i les malalties infeccioses pròpies de la infantesa (xarampió, poliomièlitis i parotiditis epidèmiques, la diftèria, la meningitis, etc.).

Si analitzem la mortalitat general, obrim dos grans apartats: el de les morts mèdicolegals i el de les morts naturals documentades.

Entre les morts medicolegals cal considerar les morts violentes, d'una banda, i les morts sospitoses (sobtades i dubtoses) de l'altra. Entre les naturals documentades consideraré successivament les morts naturals, per malaltia, relacionades amb el part, a l'hospital, de soldats, i en pobresa.

Mort violenta

Entre una mortalitat general de 7.219 individus des de 1606 a 1760, he trobat 478 casos de mort violenta (6,62%), dels quals un és un infant (0,01%). De les 478 morts violentes, 137 són de civils (1,89%) i 341 de soldats (4,73%). Dels 137 civils, 126 són homes (91,25% dels civils), 11 són dones (8,03%), i 1 és un infant (0,72%). La mort violenta està bastant explicada en les partides fins a l'any 1675, després se'n perd detall i encara més després de 1691.

Les morts violentes dels llibres d'òbits de Berga són fonamentalment per agressió, malgrat que n'hi ha també per accidents (laborals o domèstics), per fenòmens naturals i, fins i tot, per autòlisis.

Entre les agressions, que constitueixen el 15,97% de les morts violentes, es fan constar les armes de foc a les partides com a causa de les morts i responsables directes de 79 morts de civils i 144 de la milícia. Les morts de soldats (71,36%) són totes sospitoses de mort violenta, malgrat que n'hi pugui haver causades per malaltia.

Entre els accidents, n'hi he trobat 6 que són laborals (1,23%), la majoria amb motiu d'obres en construcció. Molts altres són accidents domèstics, caigudes, cremades, i diverses circumstàncies miscel·lànies (9,57%).

Algunes morts són causades per fenòmens naturals (0,82%), per submersió en aiguats, o per fulguració per llamps.

Qualifico de probable autòlisi quatre casos (0,82% de les morts violentes), i possiblement un cinquè (1,05%): dos amb arma de foc, dos precipitacions des dels rocs de Queralt, i un ofegat al Llobregat.

Ignoro la causa per la qual els preveres van deixar de detallar moltes circumstàncies de les morts medicolegals a partir de finals del segle XVII.

Morts sobtades

D'entre les 7.219 morts que consten a les partides dels llibres d'òbits, solament n'hi ha 89 de sobtades, cosa que suposa un 1,23% del conjunt. D'aquestes, 54 són d'homes (60,67%) i 35 de dones (39,33%).

L'expressió "*sobtada*" té en els registres una rica sinonímia que identifica sempre una mort instantània o gairebé instantània. Moltes vegades s'indica amb un mot que reflecteix el ràpid desenllaç, i altres vegades hi ha signes indirectes d'aquest tipus de

mort, com l'advertiment que no ha donat temps de subministrar-li cap sagrament o només un, i també que no ha fet testament, cosa bastant habitual en el malalt terminal.

En el segle XVII, de 1606 a 1700 se'n donen 36 casos, dels quals 23 corresponen a homes i 13 a dones. En el període del segle XVIII, entre 1701 i 1760, se'n registren 53, de les quals 31 corresponen a homes i 22 a dones.

El major nombre de morts sobtades dins del segle XVIII, probablement es deu només a l'increment de la població i no a la prevalença.

Morts dubtoses

Les partides –carregades de certa ambigüïtat– que descriuen parcialment algunes morts, condueixen a la incertesa medicolegal. Moltes vegades no sabem si són morts naturals o violentes.

Entre el total de 7.219 morts estudiades, solament n'he trobat 66 de dubtoses (0,91%), de les quals 64 són de cossos (0,88%) i 2 són d'albats (0,03%).

Per sexes, 38 són homes (57,57%), 26 són dones (39,39%), i 2 albats (3,04%). En el segle XVII en van morir 35 (53,03%) –23 homes i 12 dones–, i en els primers 60 anys del segle XVIII en van morir 31 (46,97%), 15 dels quals eren homes, 14 eren dones i 2 albats.

La major part duen indefinicions com "*lo trobaren*", "*morí de desgracia*", "*morí de sastradament*", i altres expressions que creen confusió sobre la causa de la mort.

Morts naturals amb diagnòstic

Consten a les partides de defunció amb cites com "*morí de mort natural*", o "*morí de mort corporal*", o "*morí de mort natural y corporal*". En general, amb aquests termes s'invoca una mort no violenta, però sense referir-la a cap malaltia.

De les 7.219 partides de defunció, solament 18 (0,24%) esmenten la mort natural, de les quals 10 (0,13%) són homes i 8 (0,11%), dones.

La proporció entre sexes és del 55,55% d'homes i del 44,45% de dones. Alguns d'ells moren a rectories, cercant remeis per a l'ànima i, tal vegada, per al cos, o fent testament *in extremis*.

Morts per malaltia i transtors de la salut

En aquest capítol incloc totes aquelles partides que citen les defuncions acompanyades de noms de malaltia o de símptomes de malaltia. Aquests afegits ens poden servir per a fer-ne la diagnosi clínica o ens poden donar una pista per arribar a determinar-la.

Dels 7.219 registres de defunció, n'hi ha 33 (0,45%) que entren en aquest apartat, dels quals 20 són d'homes (0,27%), 12 són de dones (0,16%), i un d'albat (0,01%).

El símptoma o signe més prevalent és la basca, mot que utilitzen com a diagnòstic etiològic i que constitueix el 54,55% de les suposades causes de mort, amb equilibri entre els sexes.

L'expressió malalt o malaltia és la segona anotació més freqüent amb 5 casos (15,15%), que afecten 4 homes i un albat, seguit de dos casos de feridura (6,06%) en dones i dos més de demència (6,06%) també en el sexe femení. A aquestes últimes tal vegada s'hi podria afegir un cas de pèrdua de memòria, que si no era un cas d'amnèsia podia tractar-se d'alguna de les variants de la demència senil.

Hi ha altres malalties esmentades com ara la ceguesa, la sordmudesa, la coixesa, i el cas d'un "tulit" i un invàlid.

Morts relacionades amb el part

Incloc aquí tant les morts per distòcia o placenta prèvia o altres quadres clínics, com les morts per causes desconegudes d'una embarassada en la darrera fase de la gestació a la qual es fa o no una cesària urgent. En realitat, hi incloc tot el que està relacionat amb el part i l'embaràs.

De 7.219 morts registrats en els llibres parroquials de Berga, solament hi ha 4 partides que descriuin morts relacionades amb el part, la qual cosa no és creïble perquè n'hi deuria haver molts més.

Una partida descriu la mort d'una partera en un part complicat. Un altra descriu la cesària *post mortem* com a final d'un part distòcic, el bateig de necessitat, la mort de la partera i la mort del nounat. Una altra descriu la mort d'un nadó, la mare del qual morí el dia abans, hom suposa que com a conseqüència d'un part distòcic. El darrer cas és la mort d'un nadó al qual un adroguer li administra un bateig de necessitat.

En resum, tres parteres mortes, tres nounats morts, una cesària *post mortem*, i dos bateigs de necessitat.

Morts a l'hospital

L'hospital de Berga està documentat ja l'any 1187, i tot i que hi ha dues teories respecte al seu fundador, queda clar que les seves arrels són molt antigues i que la seva història al servei dels berguedans és molt llarga.

En uns primers temps l'hospital és un alberg per a persones sanes o malaltes, moltes vegades indigents o transeünts. Posteriorment, al segle XVII veiem com atén persones ferides, en especial militars i les seves dones.

Entre 1606 i 1760 hi ha a Berga 7.219 defuncions, de les quals 305 (4,22%) moren a l'hospital -205 homes (2,84%), 97 dones (1,35%), 1 indeterminat (0,01%), i 2 albats (0,02%)-; també podem agrupar aquestes morts dient que 303 corresponen a cossos i 2 a albats.

Per sexes, els homes constitueixen el 67,88% de la mostra de morts a l'hospital, les dones el 32,01%, i els indeterminats el 0,11%.

L'hospital també tenia una funció funerària, sebollia els morts darrere la seva església. En el període de la tesi hi van enterrar 118 persones (1,63% del total de morts a Berga), de les quals 81 eren soldats (68,64% dels enterrats) i la resta civils (31,36%). Això ens dóna una visió més propera a la d'un hospital militar amb utilització mixta per a civils.

Morts de soldats

Dels 7.219 registres de defunció, 341 (4,72%) corresponen a soldats. La guarnició del castell ha estat sempre present a Berga, i les forces han tingut uns contingents variables segons les èpoques de pau o de bel·ligerància.

En principi, i per raons de funció i ofici, totes les morts de soldats són candidates a ser etiquetades de violentes, malgrat saber que n'hi pot haver de naturals o per malaltia.

En els llibres d'òbits el primer soldat mort s'inscriu en el decenni 1631-1640. La mortaldat màxima de militars es troba en el decenni 1711-1720, amb 101 defuncions, fet que hem de relacionar amb la Guerra de Successió. El segon decenni en morts és el de 1691-1700, amb 58, episodi que es pot relacionar amb les escaramusses contra els francesos. Els decennis de 1681-1690, 1741-1750, 1651-1660 i 1701-1710 tenen xifres similars de soldats traspassats, entre 30 i 38; per al primer i el segon no tinc una explicació clara, per al tercer la causa és la guerra contra els francesos, per al darrer tampoc no tinc una etiologia clara.

En alguns casos determinats s'invoca la mort natural per a militars; això es produeix en algun cas d'oficials a la Guerra de Successió, i fa l'efecte que s'inscriuen aquestes migrades morts naturals per donar a entendre que totes les altres són violentes.

Morts en pobresa

La pobresa és un estat social i econòmic que condiciona un pitjor estat de salut, per la qual cosa mereix ser tinguda en compte com un factor de risc sanitari important.

Per aquest motiu m'ha interessat determinar l'estat de pobresa a partir dels llibres d'òbits, és a dir, la mort en estat de pobresa. Aquest apartat és una aportació nova d'aquesta tesi en els aspectes metodològics i de continguts. Hi ha dues maneres de determinar-la: una, directa, destacant les partides on diu que "*morí un pobre...*", "*morí sense testament per ser pobre*", "*morí sense testament per no tenir què testar*", o "*morí*

un pobre al espital". La pròpia partida indica que és pobre com si es tractés d'un ofici, o indica aquesta condició per justificar l'absència de testament, o per determinar un tipus de mort a l'hospital.

La segona forma es basa en indicadors indirectes, com la mort a l'hospital, la gratuïtat dels funerals ("*Amore Dei*", "*Gratis et Pro Deo*", etc.), o la condició de militar de la classe de tropa.

En creuar aquestes dades entre elles i per decennis, els que es mostren com a millors indicadors de pobresa són la manca de testament, la gratuïtat del funeral i la mort a l'hospital.

Els períodes identificats com de gran pobresa són de 1641 a 1660, de 1661 a 1690 -amb un període àlgid que va de 1671 a 1690- i de 1701 a 1720.

Quan cerco les causes de la pobresa, sovint apareixen les guerres, les epidèmies, les fams, la sequera, la delinqüència, les plagues; cadascuna d'aquestes causes amb la seva cronologia.

Morts familiars epidèmiques

Són aquelles que corresponen a persones del mateix cognom, separades per un molt breu període de temps. Ens és útil constatar-les per saber si, en un determinat moment, sobre els membres d'una mateixa família hi ha hagut processos epidèmics que han produït la mort a més d'un individu. Aquesta constatació és més fiable quan els cognoms són poc corrents. Aquest apartat és una aportació nova d'aquesta tesi, tant en el concepte com en el contingut, pel que té d'innovador entrar a analitzar un fet que es dona per suposat.

Una vegada agrupats per cognoms i cronologies el màxim de registres possibles, creuo aquests paràmetres amb les dates de les epidèmies i microepidèmies de l'època i hi busco les coincidències.

Trobo associacions positives en una cinquantena de cossos i en una trentena d'albats. Anomeno associacions negatives aquelles que, malgrat la coincidència de cognoms i cronologies, no n'hi ha en les èpoques epidèmiques, sense que això vulgui dir que no poguessin morir per contagi d'una infecció o per un quadre tòxic. Les negatives sumen quasi tant com les positives.

Edats de defunció

En molt poques partides ve indicada l'edat de defunció, que pot figurar-hi sota una expressió numèrica o amb un qualificatiu; és a dir, pot constar que algú va morir als 12 anys d'edat, o bé que era un impúber.

De 7.219 morts registrades, solament consta l'edat numèrica en 62 casos (0,85%). Els morts de menys de 7 anys són 2 (3,22% dels qui tenen edat numèrica), els de 8 a 14

són 37 (59,67%), els de 15 a 20 anys són 2 (3,22%), els de 21 a 40 anys són 8 (12,90%), els de 41 a 60 són 5 (8,09%) i els de més de 61 són 8 (12,90%).

Altres determinacions de l'edat es poden fer amb expressions adjectives com "*albat*", "*infant*", "*impúber*", "*menor*", "*jove*", etc. Aquestes darreres sumen un total de 1.015, a causa del fet que els albat sols ja són 947 i els impúbbers són 58. La resta està molt repartida en quantitats petites.

A Berga, segurament, l'edat de passar d'albat a cos fóra d'uns 12 anys. Els albat són els més nombrosos d'entre els difunts; també vull recordar que els menors de 20 anys constitueixen el 66,12% de la mostra. Els majors de 70 anys són 5 (8,06%), entre els quals n'hi ha un de centenari, dues dones de noranta anys i una de vuitanta.

Interval funerari

Anomeno interval funerari l'espai de temps transcorregut entre la mort de l'individu i el seu enterrament, expressat en dies. Aquesta és una aportació nova d'aquesta tesi que pretén completar el capítol de la mort. És una dada important si considerem el cadàver com una font d'infeccions i insalubritat. Les partides de defunció no inclouen les dues dades a la vegada fins a l'any 1692; abans d'aquest any solament hi acostuma a figurar la data de l'enterrament. La novetat d'aquest tema rau a analitzar allò que tothom dóna per sabut sense haver-ho comprovat.

Entre els cossos, els intervals que he trobat són de zero dies en 4 casos (0,12%), 1.815 d'1 dia (56,27%), 1.079 de 2 dies (33,45%), 31 de 3 dies (0,96%), 1 de més de 3 dies (0,03%), 296 casos (9,17%) en què no se n'especifiquen els dies i un total de 3.226 defuncions (100%) amb registres on consta la doble data. El 89,72% dels difunts a partir de 1692 són sebollits al cap d'1 o 2 dies, interval que sol ser norma en la societat berguedana de les acaballes del XVII i dels seixanta primers anys del segle XVIII.

Entre els albat, les xifres són molt similars a les dels cossos. Hi ha tres situacions de durada extraordinària: una és d'un albat a qui enterren al cap de 13 dies de la mort; una altra és d'una dona amb un interval de 20 dies i una altra de 13.

He analitzat l'interval funerari des de diverses circumstàncies per saber si aquestes influïen en la seva durada. El resultat és que no té a veure amb el sexe, ni amb l'edat, ni amb l'estat civil, ni amb la professió, ni amb el clima, ni amb les guerres, ni amb les epidèmies.

L'interval funerari està relacionat amb els usos socials. Com més gran era el prestigi d'un traspasat, o més familiars i amics tenia, més es podia dilatar aquest interval, que utilitzaven per visitar el difunt i els seus parents directes. Els intervals superiors a un dia es relacionen amb els enterraments en vasos dins de les esglésies, en els cementiris de les esglésies de major prestigi, amb funerals amb més capellans i més ben pagats, i amb la realització de testament; és a dir, amb una millor posició social.

Traslats de cadàvers en temps d'epidèmia

Els trasllats dels cadàvers sempre afegia un major risc de contagi i de contaminació, en especial com es feia aleshores, sense cap precaució ni garantia sanitària. En algunes ocasions solament es traslladaven els esquelets (la "ossa"). L'estudi dels trasllats és una aportació nova d'aquesta tesi als aspectes funeraris de la salut pública.

Al llarg de quasi 160 anys es van traslladar 87 morts d'entre 7.219 defuncions, xifra que suposa un 1,20% del total. Dels 87 morts, 57 (0,78%) ho són des de diversos indrets cap a Berga; els altres 30 (0,41%) surten de Berga cap a altres punts del Berguedà, i alguns més enllà i tot.

M'ha semblat interessant estudiar la relació entre trasllats i situació epidèmica, i per això he creuat les dates de defunció amb les de possibles epidèmies i microepidèmies.

Els traslladats en època de contagis són 9 (0,12% dels morts), dels quals 7 (0,09%) viatgen en època d'epidèmia, i 2 (0,02%), de microepidèmia.

El cas de trasllat més compromès és el del cos que viatja d'Avià a Berga en plena epidèmia de pesta bubònica de 1652 i contravenint el que disposava la Junta del Morbo, la més letal del període que estudio en la present tesi. També contravé la normativa sanitària de prevenció epidèmica el trasllat del mestre Call, que fan mentre purgava, l'any 1652, per poder entrar en la vila. En canvi, no trobem notícia de trasllats durant la pesta de 1631, ni durant la de febres malignes de 1735.

Els cementiris de Berga a l'Edat Moderna. Una opció funerària

Berga tenia en els segles XVI, XVII i XVIII diversos cementiris, relacionats tots amb edificis religiosos, entre els quals la parròquia de Santa Eulàlia (la del castell fins l'any 1657 i després on hi havia Sant Pere de Cohorts), el convent de Sant Francesc, l'església de Sant Joan, el convent de la Mercè, el convent de Santa Magdalena, el santuari de Queralt, Sant Martí de Llavaneres i la capella de l'hospital. També la sinagoga jueva tenia cementiri. L'estudi de la diversitat i de l'ús propi de cada cementiri és una aportació de mètode i de contingut d'aquesta tesi.

Alguns d'aquests cementiris tenien un prestigi més gran que altres, i aquest fet imposava un comportament social determinat i unes pautes de jerarquia. Com és lògic, una majoria es decidia pel cementiri de la parròquia. La mortaldat de 1655 va originar la diversificació dels llocs d'enterrament. Els berguedans triaven en vida el cementiri on volien ser enterrats, i si morien intestats l'escollien els seus successors. Alguns eren enterrats dins de les esglésies, però la majoria reposaven en els cementiris.

Coneixem el lloc d'enterrament de 6.717 morts; d'aquests, el 72,59% van ser sepultats als cementiris i el 27,31% dins de les esglésies; un 0,10% són indeterminats i van als cementiris. Hi ha un total equilibri entre els sexes.

El fossar més utilitzat des de 1606 fins a l'any 1760 és el de la parròquia, en el centre de la vila, amb 4.019 enterraments (83,08%). El segon és el del convent de Sant Francesc, amb 569 sebollits (11,76%). El tercer, el de l'hospital, amb 118 morts (2,43%). El quart, el de l'església de Sant Joan, amb 104 (2,15%). El de Sant Martí de Llavaneres és el cinquè, amb 41 enterraments (0,84%). El sisè és el convent de la Mercè, amb 18 (0,37%). El setè, el del convent de Santa Magdalena, amb 8 (0,16%). En total, es van enterrar dins de Berga 4.837 morts -deixant de banda els 41 de Sant Martí de Llavaneres, fora de Berga -, una ratio de 29,49 per any de mitjana, 2,45 al mes o un cada 12 dies.

Aquests cossos, en descomposició dins la vila, havien de ser causa de contagis i de forta insalubritat i també de contaminació de les fonts. A la plaça de Sant Pere hi conflüen dos cementiris, el de Santa Eulàlia i el de l'hospital.

Els vasos sepulcrales

També s'enterrava dins les esglésies. En aquests casos, es feia en vasos funerals oberts en el sòl, en un emplaçament determinat fonamentat en una devoció o, simplement, en una voluntat; a la nau central o a les capelles laterals, però sempre sotmès a un ordre jeràrquic. L'estudi de la utilització dels vasos és un aspecte metodològic i de contingut d'aquesta tesi.

Els vasos podien ser individuals o bé col·lectius; en aquest darrer cas podien ser propietat d'una nissaga o d'una comunitat. Tots podien ser reutilitzats, però els individuals es restringien a un nombre d'enterraments molt reduït.

He determinat per decennis el nombre d'enterraments en vasos dins del període de 155 anys comprés entre 1606 i 1760. Té una evolució amb molta progressivitat i d'acord amb l'increment de la població. El nombre total és de 1.322, dels quals 39 individuals (2,95%), 68 en sepulcres de nissaga (5,14%) i 1.215 en tombes comunitàries (91,91%).

En el tram de 1674 a 1676 s'incrementa tant el nombre d'enterraments en vasos que quasi arriben a ser predominants. La gran majoria de sepelís en vasos es fan a partir de 1700, sobretot entre 1730 i 1760.

La promiscuïtat funerària era gran en tots els vasos sepulcrales, en especial els col·lectius de la Comunitat de Preveres i més els de la Congregació dels Dolors i les confraries de Santa Eulàlia i també de Sant Eloi. La necessitat d'encabir molts cossos en llocs amb espai insuficient feia que no es respectés el temps mínim per a una reobertura i reutilització i s'inhumés un gran nombre de persones en períodes relativament curts de temps, la qual afavoria un ambient pútrid i malsà que atemptava contra la salut pública.

Un dels apartats de la tesi amb més informació és el que correspon al recull de dades d'interès sanitari, que fa referència als naixements, matrimonis i defuncions entre 1569 i 1760. De cadascun dels registres que aporten alguna dada sanitària, n'extrec el fragment més significatiu per incloure'l en diverses categories d'informació, a vegades qualitativa i

altres quantitativa, destacant el seu impacte en el temps i la seva intensitat, acompanyant-lo de representacions gràfiques.

ANNEXOS

Són documents destinats a completar aspectes concrets de la tesi, i alhora, a fer aportacions al coneixement de la història de Berga.

El poder

Com a tot arreu, a Berga hi havia una classe dirigent que ocupava els llocs estratègics, de responsabilitat o de major prestigi social. Els veguers, alcaldes, regidors, nobles, aristòcrates, clergues i militars d'alta graduació formaven una reduïda elit que dominava la vila. En aquest apartat en cito alguns dels que apareixen en els llibres sacramentals.

Persones distingides

A banda dels qui ocupaven el poder local i de les elits, els professionals, propietaris, comerciants i vilatans de pro de diversos sectors de la societat maldaven pels seus interessos, però alhora constituïen el veritable govern de Berga, i esdevenien la part més visible del seu capital humà i productiu. En aquest epígraf esmento, a tall d'exemple, alguns dels que he trobat en el buidatge dels llibres parroquials de Berga en els quals es basa aquesta tesi.

Les professions i oficis

En els llibres sacramentals de la parròquia de Santa Eulàlia de Berga he trobat cites de moltes professions i oficis exercits per pares o padrins de nadons, per contraents de matrimonis o pels seus testimonis, o per persones que s'enterraven. N'hi ha un ampli ventall, i alguns d'ells són oficis ja desapareguts. La seva exposició em permet albirar quin tipus de societat tenia Berga en aquella època i també deduir quin podia ser el seu nivell d'higiene i de salut.

Els ferrers

Els manescals eren els qui diagnosticaven i guarien les malalties dels animals, i equivalien als actuals veterinaris. Tot i amb això, el seu nombre era ínfim, i algú més deuria d'atendre els perissodàctils domèstics, relativament nombrosos. Atès que he trobat un "*farrer i menescal*", hi ha la possibilitat que la tasca assistencial del ramat cavallí anés a càrrec dels ferrers i que, per tant, l'ofici de ferrer o ferrador fos una professió també sanitària. A la tesi exposo una llarga llista de tots els qui surten esmentats en els llibres sacramentals de Berga. Aquesta hipòtesi esdevé un aspecte nou d'aquesta tesi.

Els renoms

Els malnoms són de vegades una font complementària d'informació sanitària, i entre els que trobo en els registres berguedans també n'hi ha de relacionats amb aspec-

tes de la salut. La seva constatació des d'una perspectiva sanitària és una aportació nova d'aquesta tesi. Ofereixo una llista extensa amb tots els renoms d'aquests 191 anys, entre els quals hi ha aquells als quals he fet referència.

Dipositaris de testaments

Els dipositaris de testaments solien ser notaris públics o eclesiàstics. Els primers depenien de l'autoritat reial, i els segons de la cúria de l'Església. Una tercera, minoritària, eren els militars, car hi havia una forma que s'esmenta algunes vegades, de testament militar, on els documents quedaven en mans de l'oficial designat. La llista dels diversos notaris citats al llarg de les partides és àmplia i l'adjunto com a annex.

Els testadors

Una part de la població feia testament, d'altres no en feien per manca de patrimoni, o per no haver tingut temps de fer-lo. En moltes partides no hi ha cap menció a les accions de testamentaria. Aquesta dada té repercussions sanitàries perquè de vegades és un indicador de mort sobtada, o bé en pobresa, i és un aspecte nou que aporta aquesta tesi.

Estat civil en el moment de l'òbit

Les partides de defunció solen incloure l'estat civil que havien tingut les persones abans de morir. A més, són dades definitives, ja que després no hi ha opció a canviar-ne la situació. Exposo les dades de la població funerària berguedana entre 1606 i 1760, que també pot tenir una lectura sanitària a partir de les taxes de viduïtat i supervivència.

Òbits en pobresa

La condició de pobre apareix algunes vegades en els registres de defunció, o bé en ocasions expliciten que *"no va fer testament per ser pobre"*. La major part de les vegades la pobresa es pot deduir de l'encreuament d'informacions diverses, tot sospesant quines tenen una major especificitat. La pobresa és, com sabem, un condicionant de la salut i cal tenir-la en compte. També aquesta és una aportació nova d'aquesta tesi. Hi incloc els indicadors indirectes de la pobresa i en trec unes conclusions.

Vasos sepulcral. L'exemple de Santpedor

En aquesta tesi poso en valor els aspectes funeraris com a font d'informació sobre la higiene i salubritat de la població i obro una via d'aportació nova d'aquesta tesi. L'excés d'enterraments en determinats espais és una dada que afecta la salut pública. En els capítols corresponents als cementiris i als vasos funeraris descriu aquests temes, però ultra les descripcions, pot ser que el lector no tingui una formació arqueològica que li permeti copsar el problema. Mentre no s'excavi Santa Eulàlia de Berga, i molt en especial la seva capella dels Dolors, adjunto algunes dades de l'excavació de la parròquia de Sant Pere de Santpedor, amb iconografia dels seus vasos, la qual cosa ens en facilita una major comprensió.

L'epidèmia de febres malignes de 1735

L'any 1735 Berga rebé l'atac virulent d'una epidèmia de febres malignes petequi- als que produí una important mortaldat. Tanta va ser la desesperació dels seus vilatans, que varen protagonitzar una devallada de la Mare de Déu de Queralt per aturar el mal, amb tot el desplegament litúrgic que comportava. En el document historicomèdic "*Memòria per lo temps venider*", que es va elaborar sobre aquest episodi, es descriuen símptomes i algunes referències als metges, per la qual cosa m'ha semblat interessant incorporar-la a aquest annex.

Berga i la Revolució Francesa

Dins dels llibres d'òbits, hi havia dos plecs que si bé hi eren junts, pertanyien a realitats diferents. Un era la "*Memòria per lo temps venider*", sobre l'epidèmia de febres malignes que he esmentat suara, i l'altre era una descripció de part dels fets relacionats amb l'adveniment de la Revolució Francesa. Aquest és un document no mèdic, però que incloc per l'interès que pot tenir per als historiadors en general.

Notícia del Col·legi de cirurgians, confiters i cerers de la vila de Berga de l'any 1744

L'any 1744 els cirurgians, confiters i cerers van intentar, efectivament, crear un col·legi que aplegués i defensés els seus interessos. No queda clar quins interessos comuns podien tenir aquests col·lectius tan heterogenis, però el cert és que volia ser una imitació dels que ja existien a Vic i Manresa. Possiblement no arribà a aprovar-se o a funcionar, però, si més no, ho van intentar, i en faig transcripció del document fundacional.

Immigració occitana

En els darrers decennis s'ha parlat abastament de la immigració occitana a Catalunya, i la petja que va deixar en els nostres cognoms i en algun topònim. Els occitans eren uns hàbils treballadors de la pedra: pedrapiquers, constructors d'obres de pedra seca (cabanes de vinya, pous, murs, marges de pedra dels camps, etc.), i mestres de cases. Però no solament s'havien dedicat a aquests oficis, també n'hi hagué uns quants que exerciren professions sanitàries i que cal citar remarcant-ne l'origen.

Iconografia

La present tesi podria ser il·lustrada solament amb quadres i gràfiques, però creiem que les fotografies, els plànols i els gravats poden facilitar una major comprensió dels textos. Tenir-los en compte, malgrat l'antiguitat de les tècniques, és un aspecte nou d'aquesta tesi.

Els plànols corresponen, majoritàriament, a les plantes i alçats efectuats pels militars en ocasió de les carlinades, però intueixo que la Berga del període que estudio pot diferir poc d'aquesta altra que hi reproduueixo. Els gravats són escassos, i la seva qualitat no es gaire elevada.

Les fotografies són força interessants, i n'hi ha d'antigues i d'actuals. Entre les antigues, algunes es remunten a mitjan segle XIX, i per tant els espais són molt sem-

blants al de la Berga del XVI, XVII i XVIII, em són útils per il·lustrar aquelles realitats. Les fotografies noves, en la seva majoria fetes per mi mateix, pretenen rescatar aquells elements del passat que estudio i que encara es conserven en diversos indrets de la ciutat de Berga, serveixen per il·lustrar i ambientar el passat que descriu i per recordar la responsabilitat de l'administració local en la conservació d'aquestes restes.